स्नातकोत्तस्तरे तृतीयसत्रार्धम् { MA Sanskrit }

पाठ्यक्रमस्य कूटक्रमाङ्कः- SKT308
पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम्– संस्कृतकथासाहित्यम्(दशकुमारचरितम्)

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः नाट्यशास्त्रस्य परिचयेन सह अस्मत्पूर्वजानां नाट्यकाराणां नाटकरचनाशैल्याः ज्ञानप्रदानम्, नूतननाटकगद्यकाव्यादिसर्जनकौशलस्य विकाससम्पादनेन च परिचयप्रदानेन सहैव संस्कृतवाङ्मयस्य अत्यन्तं विस्तृतकथासाहित्यस्य परिचयप्रदानपूर्वकं अस्माकं नाट्यशास्त्रीयपरम्पराणां विषये गभीराध्ययनाय अवसरप्रदानमस्ति ।

उपस्थिते अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%

सत्रान्तपरीक्षा – 50%

सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ <u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः
	दशकुमारचरितम् (पूर्वपीठिका)	
	☞ प्रथमः उच्छ्वासः (कुमारोत्पत्तिः)	१
	☞ द्वितीयः उच्छ्वासः(द्विजोपकृतिः)	२
	☞ तृतीयः उच्छ्वासः(सोमदत्तचरितम्)	३
	☞ चतुर्थः उच्छ्वासः(पुष्पोद्भवचरितम्)	२

☞ पञ्चमः उच्छवासः(अवन्तिसुन्दरीपरिणयः) २

२ **मुख्यकथा** **(६)**

☞ प्रथमः उच्छवासः (राजवाहनस्यचरितम्) १

☞ सप्तमोच्छवासः (मन्त्रगुप्तस्यचरितम्) ३

☞ अष्टमोच्छवासः (विश्रुतस्यचरितम्) २

सन्दर्भग्रन्थाः -

१. दशकुमारचरितम्, पदचन्द्रिका-भूषण-लघुदीपिका व्याख्या, सम्पादकः –नारायणरामः आचार्यः,चौखम्बाप्रकाशन,वाराणसी ।

२. दशकुमारचरितम्, पूर्वपीठिका विमलासंस्कृत-हिन्दीव्याख्या, व्याख्याकारः – श्रीकृष्णमणि,चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।

३. भारतीयसाहित्यशास्त्र एवं काव्यालंकार,भोलाशंकरव्यासः,चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।

४. संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास,आचार्य बलदेव उचपाध्यायः,उतरप्रदेश संस्कृतसंस्थान,लखनऊ।

५. प्रीतिप्रभागोयल, संस्कृतसाहित्य का इतिहास, राजस्थानी ग्रन्थागार, जोधपुर.

पाठ्यक्रमस्य कूटक्रमाङ्कः- SKT309

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम्– - संस्कृतगीतिकाव्यं चम्पूश्च

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः साहित्यशास्त्रस्य परिचयेन सह अस्मत्पूर्वजानां साहित्यकाराणां साहित्यरचनाशैल्याः ज्ञानप्रदानम्, नूतनसाहित्यकाव्यादिसर्जनकौशलस्य विकाससम्पादनेन साहित्यशास्त्रीयतत्त्वानां च परिचयप्रदानेन सहैव संस्कृतवाङ्मयस्य अत्यन्तं विस्तृतसंस्कृतसाहित्यस्य परिचयप्रदानपूर्वकं अस्माकं साहित्यशास्त्रीयपरम्पराणां विषये गंभीराध्ययाय अवसरप्रदानमस्ति।

उपस्थिते अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

१ माध्यमिकी परीक्षा – 25%

२ सत्रान्तपरीक्षा – 50%

३ सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् – 25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%

- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ विषयान्तर्वस्तु

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः
१	**ऋतुसंहारः** ☞ प्रथमसर्गः (ग्रीष्मवर्णनम्) ☞ द्वितीयसर्गः (प्रावृडवर्णनम्) ☞ तृतीयसर्गः (शरद्वर्णनम्) ☞ चतुर्थः सर्गः (हेमन्तवर्णनम्)	
२	**गीतगोविन्दः (सामोद-दामोदरः सर्गः, अक्लेशकेशव-सर्गः च)** ☞ मङ्गलाचरणम् ☞ १ प्रबन्धः (जय जगदीश हरे) ☞ २ प्रबन्धः (जय जय देव हरे) ☞ ३ प्रबन्धः (विहरति हरिरिह सरसवसन्ते) ☞ ४ प्रबन्धः (....हरिरिह मुग्धवधूनिकरे) ☞ ५ प्रबन्धः (....रासे हरिमिह विहितविलासम्)	
३	**नलचम्पू** ☞ प्रथमः उच्छवासः	

सन्दर्भग्रन्थाः -

१. ऋतुसंहारः, कालिदासविरचितः ,प्रभाहिन्दीव्याख्यासहित,श्रीकेदारनाथशर्मा, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
२. ऋतुसंहारः, कालिदासविरचितःसंस्कृत-हिन्दीटीका-सहित,डा.शिवप्रसादद्विवेदी, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
३. गीतगोविन्दम्, जयदेवविरचितःश्रीकुम्भनृपतिपतिप्रणीतरसिकप्रियाव्याख्याएवं" भावप्रकाशिका " हिन्दीव्याख्यासहित,व्याख्या-पं.शिवप्रसादद्विवेदी चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी|
४. नलचम्पूः, त्रिविक्रमभट, संस्कृतहिन्दी टीकासहित-,श्रीपरमेश्वरदीन पाण्डेयः,चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
५. भारतीयसाहित्यशास्त्रएवंकाव्यालंकार, भोलाशंकरव्यासः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
६. प्रीतिप्रभागोयल, संस्कृतसाहित्यकाइतिहास, राजस्थानीग्रन्थागार, जोधपुर.

पाठ्यक्रमकूटक्रमाङ्कः - SKT324

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् कौटिल्यार्थशास्त्रम्

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः अर्थशास्त्रस्य बोधेन सहैव अर्थशास्त्रस्य वर्तमाने प्रासंगिकता तत्परिचयम्,तस्य गभीराध्ययनाय विश्लेषणाय च अवसरप्रदानमस्ति ।

उपस्थिते अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%

सत्रान्तपरीक्षा – 50%

सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ <u>विषयान्तर्वस्तु</u>

१. अध्यक्षप्रचारः--

- ☞ जनपदनिवेशः
- ☞ दुर्गविधानम्
- ☞ कोषगृहस्यनिर्माणम्
- ☞ कौषध्यक्षस्यकर्तव्यानि
- ☞ उच्चाधिकारिणाम्उपयुक्तपरीक्षा।
- ☞ शासनाधिकार
- ☞ अध्यक्षनियुक्तितेषांकार्यम्च।
- ☞ सुवर्णाध्यक्षः
- ☞ कोष्ठागाराध्यक्षः
- ☞ पण्याध्यक्षः, कुप्याध्यक्षः, आयुधागाराध्यक्षः,
- ☞ शुल्काध्यक्षः, सूत्राध्यक्षः,सीताध्यक्षः इत्यादि ।

२. धर्मस्थानीयः -

- ☞ व्यवहारस्थापना,विवाहसंयुक्तम्।
- ☞ दायविभाग ,ऋणादानम्।
- ☞ दासकर्मकरकल्पः, साहसः
- ☞ पारुष्यम् -वाक्पारुष्य,दण्डापारुषम्

३. कण्टकशोधनः-

- ☞ कारुक-वैदेहरक्षण,उपनिपातप्रतीकारः
- ☞ गूढाजिविनांरक्षा,आशुमृतकपरीक्षा
- ☞ वाक्यकर्मानुयोगः, सर्वाधिकरणरक्षणम्
- ☞ कन्याप्रकर्म, अतिचारदण्डः।

सन्दर्भग्रन्थाः-

(१) कौटिलीय-अर्थशास्त्रम्,वाचस्पति-गैरोला, चौखम्भा विद्याभवन,वाराणसी ।
(२) कौटिलीय-अर्थशास्त्रम् (प्रथम अधिकरण),डा.रूपनारायण त्रिपाठी, हंसाप्रकाशन, जयपुर ।
३) संस्कृतवाङ्मयकाबृहद्इतिहास, आचार्यबलदेवउपाध्यायः, उत्तरप्रदेशसंस्कृतसंस्थान, लखनऊ।
(४) संस्कृतसाहित्यकाइतिहास, प्रीतिप्रभागोयल, राजस्थानीग्रन्थागार, जोधपुर

पाठ्यक्रमकूटक्रमाङ्कः - SKT 350
पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् – **ध्वनिशास्त्रम् (ध्वन्यालोकः, प्रथमः उद्योतः)**

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः अलङ्कारशास्त्रस्य बोधेन सहैव नूतनकाव्यसर्जनकौशलस्य विकाससम्पादनेन नाट्यशास्त्रीयसिद्धान्तानाञ्च परिचयप्रदानेन सहैव संस्कृतवाङ्मयस्य अत्यन्तं विस्तृतसाहित्यस्य परिचयप्रदानपूर्वकं अस्माकं काव्यशास्त्रीयपरम्पराणां विषये गभीराध्ययनाय विश्लेषणाय च अवसरप्रदानमस्ति ।

उपस्थिते अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%
सत्रान्तपरीक्षा – 50%
सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ <u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या	विषयः

१ **ग्रन्थस्य मङ्गलाचरणम्, ध्वनेः विप्रतिपत्तयः, ध्वनिसिद्धान्ताश्च |**
- ☞ ग्रन्थस्य मङ्गलाचरणम्, प्रयोजनञ्च |
- ☞ ध्वनेः विप्रतिपत्तिविषयकसंक्षिप्तनिर्देशः
- ☞ भाक्तवादादिपक्षस्य निरूपणम्
- ☞ ध्वनिसिद्धान्तस्य भूमिका
- ☞ ग्रन्थे वाच्यप्रतिपादनस्य अभावः
- ☞ वाच्यार्थप्रतिपादनस्य अभावः

२ **वस्तुध्वन्यादिविमर्शः**
- ☞ प्रतीयमानस्य वाच्यभिन्नत्वम्
- ☞ ध्वनेः रूपत्रयम् – वस्तु अलंकारः ध्वनिश्च
- ☞ वस्तुध्वनेः वाच्यार्थेन स्वरूपकृत्-विषयकृद्भेदः
- ☞ अलंकारध्वनेः रसध्वनेः च वाच्यार्थेन भेदः
- ☞ विविधमतानाम् आलोचना
- ☞ लक्षणावादस्य निराकरणम्
- ☞ अखण्डतार्थवादिमतानि
- ☞ प्रतीयमानरसस्य सहृदयानुभवसिद्धत्वप्रतिपादनम्
- ☞ व्यङ्ग्यस्य प्राधान्यत्वप्रतिपादनम्

३ **ध्वनिकाव्यलक्षणविमर्शः**
- ☞ अलंकारेषु ध्वनेः अन्तर्भावस्य खण्डनम्
- ☞ समासोक्त्यां ध्वनेः अन्तर्भावस्य खण्डनम्
- ☞ विशेषोक्ति-पर्यायोक्ति-अपह्नुति-दीपक-संकरादिषु ध्वनेः अन्तर्भावस्य निषेधः |
- ☞ ध्वनेः सिद्धान्तस्य आदिमूलम्
- ☞ ध्वनेः मुख्यभेदौ

४ **भक्तिवादादिविषयकं खण्डनमण्डनम्**
- ☞ भक्ति-ध्वन्योः एकत्वनिषेधः
- ☞ लक्षणाव्यापार-ध्वनिव्यापारयोः भिन्नविषयकत्वम्
- ☞ ध्वनिभेदस्य उपलक्षणरूपेण भक्तेः स्वीकारः
- ☞ अलक्षणीयतावादस्य मतदूषणम्

सन्दर्भग्रन्थाः -

१. ध्वन्यालोकः, श्रीमदभिनवगुप्तविरचितलोचनसहितः, हिन्दीव्या. – जगन्नाथपाठकः, चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी, 2006
२. ध्वन्यालोकः, श्रीमदभिनवगुप्तविरचितलोचनसहितः, हिन्दीव्या. – शिवप्रसादद्विवेदी, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी
३. भारतीयसाहित्यशास्त्र एवं काव्यालंकार, भोलाशंकरव्यासः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
४. संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास, आचार्य बलदेव उपाध्यायः, उत्तरप्रदेश संस्कृतसंस्थान, लखनऊ।
५. प्रीतिप्रभागोयल, संस्कृतसाहित्य का इतिहास, राजस्थानी ग्रन्थागार, जोधपुर.

६. नाट्यशास्त्रीयप्रयोगविज्ञानम्, डा. रामजी उपाध्याय, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी ।

पाठ्यक्रमकूटक्रमाङ्कः - SKT 351

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम - रससिद्धान्तः (नाट्यशास्त्रम्, 6 अध्यायः)
क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः अलङ्कारशास्त्रस्य बोधेन सहैव रसस्यसैद्धान्तिकपरिचयप्रदानेन नाट्यशास्त्रीयसिद्धान्तानाञ्च अत्यन्तं विस्तृतसाहित्यस्य परिचयप्रदानपूर्वकं अस्माकं सिद्धान्तकाव्यशास्त्रीयपरम्पराणां विषये गभीराध्ययनाय विश्लेषणाय च अवसरप्रदानमस्ति ।

उपस्थिते अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

(क) माध्यमिकी परीक्षा – 25%
(ख) सत्रान्तपरीक्षा – 50%
(ग) सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

•<u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या **विषयः**

१ **प्रथमः भागः –**
- ☞ रस-स्वरूपम् ।
- ☞ रसाः ।
- ☞ स्थायिभावाः ।
- ☞ सञ्चारिभावाः ।

२ **द्वितीयः भागः -**
- ☞ सात्त्विकभावाः ।
- ☞ अभिनयः ।
- ☞ वृत्तयः प्रवृत्तयश्च ।
- ☞ सिद्धिः, स्वराः, आतोद्यम्, गानम् ।

३ **तृतीयः भागः -**

- ☞ नाट्यरसव्याख्यानम् ।
- ☞ रसानां भावानां च परस्परं सम्बन्धः ।
- ☞ रसानां वर्णाः, दैवतानि ।
- ☞ संक्षेपेण रसानां वर्णनम् ।

४ **चतुर्थः भागः -**

- ☞ भावः, विभावः, अनुभावः ।
- ☞ स्थायिभावाः संक्षेपेण ।
- ☞ व्यभिचारिभावाः संक्षेपेण ।
- ☞ सात्त्विकभावाः संक्षेपेण ।

सन्दर्भग्रन्थाः-

१. भारतीय नाट्यपरम्परा और अभिनयदर्पण, वाचस्पति गैरोला,चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी ।
२. नाट्यशास्त्रपदीपः, डा. नरेश झा. चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी ।
३. नाट्यशास्त्र का इतिहास, डा. पारस नाथ द्विवेदी ।
४. The Natya Shastra, Manamohan Ghosh, Asiatic Society Of Bengal.
५. भारतीयसाहित्यशास्त्र एवं काव्यालंकार, भोलाशंकरव्यासः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी ।
६. संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास, आचार्य बलदेव उपाध्यायः, उत्तरप्रदेश संस्कृतसंस्थान, लखनऊ ।
७. संस्कृतसाहित्य का इतिहास,प्रीतिप्रभागोयल, राजस्थानी ग्रन्थागार, जोधपुर.
८. नाट्यशास्त्रीयप्रयोगविज्ञानम्, डा. रामजी उपाध्याय, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी ।

पाठ्यक्रम कूटक्रमाङ्कः - SKT 360 **क्रेडिट – ४**

पाठ्यक्रमविवरणम् – सिद्धान्तकौमुदी - पूर्वार्द्धम्

श्रेयाङ्काः - 04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिकम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं व्याकरणशास्त्रीयसिद्धान्तद्वारा भाषासिद्धान्तानां रचनात्मकावबोधसम्पादनम् । तथा च व्याकरणस्य सामान्यनियमानां अध्ययनद्वारा संस्कृतभाषायाः शुद्धप्रयोगस्य सामर्थ्यसम्पादनपुरस्सरं संस्कृतवाङ्मयस्य गभीराध्ययने सौकर्यसम्पादनम् ।

उपस्थितेः अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा	–	25%
सत्रान्तपरीक्षा	–	50%
सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	–	25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

अन्वितिसंख्या विषयः होरा ४०

शब्दाधिकारः

☞ अजन्तपुंलिङ्गप्रकरणम् – आरम्भात् ऋकारान्तम्।
☞ अजन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम्
☞ अजन्तनपुंसकलिङ्गप्रकरणम्
☞ हलन्तपुंलिङ्गप्रकरणम् – आरम्भात् युष्मच्छब्दान्तम्।
☞ हलन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम्
☞ हलन्तनपुंसकलिङ्गप्रकरणम्

स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम्

☞ आरम्भात् षिद्गौरादिभ्यश्च इति सूत्रं यावत्।

कारकाणि

☞ कर्तृ-कर्म-करण-सम्प्रदान-अपादान-सम्बन्ध-अधिकरणानि।

समासाः

☞ अव्ययीभावः, तत्पुरुषः, द्वन्द्वः, बहुव्रीहिः।

तद्धिताः

☞ आरम्भात् शैषिकप्रकरणान्ताः।

सन्दर्भ-ग्रन्थाः -

१. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, बालमनोरमा तत्त्वबोधिनी च, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
२. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, हिन्दी व्याख्या - गोविन्दाचार्यः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
३. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, हिन्दी व्याख्या - गोपालदात्तपाण्डेयः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
४. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी,शरद्रात्रिव्याख्यानम्,बेल्लम्मकोण्डरामरायकविन्द्रः,बेल्लम्मकोण्डरामरायकविन्द्रुलट्रस्ट्
५. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, पञ्चोली-व्याख्यानम्, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।

व्याख्यानयोजना -

व्याख्यानानां सङ्ख्या	व्याख्यानानां विषयाः	निर्धारितग्रन्थाः
१,२,३, ४,५	**शब्दाधिकारः**-अजन्तपुंलिङ्गप्रकरणम् –	१,२,५

	आरम्भात् ऋकारान्तम्	
६, ७,८, ९,१०	अजन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम्	१,२,५
११,१२,१३, १४,१५	अजन्तनपुंसकलिङ्गप्रकरणम्	१,२,५
१६, १७,१८, १९,२०	हलन्तपुंलिङ्गप्रकरणम् – आरम्भात् युष्मच्छब्दान्तम्	१,२,५
२१,२२, २३,२४, २५	हलन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम्	१, २,३
२६,२७, २८	हलन्तनपुंसकलिङ्गप्रकरणम्	१, २,३
२९,३०,३१	**स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम्**-आरम्भात् षिद्गौरादिभ्यश्च इति सूत्रं यावत्	१, २,३
३२,३३,३४	**कारकाणि** -कर्तृ-कर्म-करण-सम्प्रदान-अपादान-सम्बन्ध-अधिकरणानि।	१, २,३
३५,३६, ३७,	**समासाः** अव्ययीभावः, तत्पुरुषः, द्वन्द्वः, बहुव्रीहिः	
३८, ३९, ४०	**तद्धिताः** आरम्भात् शैषिकप्रकरणान्ताः	

पाठ्यक्रम कूटक्रमाङ्कः - SKT 361 **क्रेडिट** – ४

पाठ्यक्रमविवरणम् – सिद्धान्तकौमुदी - उत्तरार्द्धम्

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिकम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं व्याकरणशास्त्रीयसिद्धान्तद्वारा भाषासिद्धान्तानां रचनात्मकावबोधसम्पादनम् । तथा च व्याकरणस्य सामान्यनियमानां अध्ययनद्वारा संस्कृतभाषायाः शुद्धप्रयोगस्य सामर्थ्यसम्पादनपुरस्सरं संस्कृतवाङ्मयस्य गभीराध्ययने सौकर्यसम्पादनम् ।

उपस्थितेः अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%

सत्रान्तपरीक्षा– 50%

सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

अन्वितिसंख्या	विषयः	होरा ४०
१	**तिङन्तप्रकरणम् -** ☞ भ्वादिगणः, आरम्भात् चिणो लुक् (२३२९) इति सूत्रं यावत्। ☞ आत्मनेपदप्रकरणम् ☞ परस्मैपदप्रकरणम् ☞ भावकर्मतिङ्प्रकरणम्	
२	**कृदन्तप्रकरणम् -** ☞ कृदन्तकृत्यप्रकरणम् ☞ **ण्वुलतृचौ** इत्यतः आरभ्य **कर्तरिचर्षिदेवतयोः** इति यावत्।	
३	**लिङ्गानुशासनम् -** ☞ स्त्र्यधिकारः (आद्यानि २० सूत्राणि) ☞ पुंसधिकारः (आद्यानि २० सूत्राणि)	

सन्दर्भ-ग्रन्थाः -

- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, बालमनोरमा तत्त्वबोधिनी च, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, हिन्दी व्याख्या - गोविन्दाचार्यः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, हिन्दी व्याख्या - गोपालदात्तपाण्डेयः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, शरद्रात्रिव्याख्यानम् – बेल्लम्मकोण्ड-रामरायकविन्द्रः, बेल्लम्मकोण्ड-रामरायकविन्द्रुल-ट्रस्ट्।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, पञ्चोली-व्याख्यानम्, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
- पाणिनीयं लिङ्गानुशासनम्, 'शान्ति'-संस्कृत-हिन्दी-टीकाद्वयोपेतम्, सम्पा. डा. नरेश झा,चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
- पाणिनीयं लिङ्गानुशासनम्, 'आशुबोधिनी'-संस्कृत-हिन्दी-टीकाद्वयोपेतम्, सम्पा. पं. ईश्वरचन्द्रः,चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।